

Práva lidí s postižením.
Inovační potenciál Úmluvy
o právech lidí s postižením.
Dějinné souvislosti

Tento učební materiál vznikl v rámci projektu *Inovace studijního programu Pastorační a sociální práce ETF UK (CZ.2.17/3.1.00/33279)* spolufinancovaného z prostředků Evropského sociálního fondu, státního rozpočtu České republiky a rozpočtu hlavního města Prahy.

Evropský sociální fond – Operační program Praha Adaptability
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

Vybrané historické pozadí a souvislosti

- 1933, nacionální socialisté v SRN: „Zákon k zabránění dědičně nemocného potomstva“ jako základ pro pronásledování a zabíjení lidí s mentálním a tělesným postižením, psychicky nemocných
- Podíl různých profesí
- Sterilizace, posílání do ústavů
- Tzv. balastní existence, zátěž pro péči o obyvatelstvo
- 1939, Hitler: zmocňovací listina – vraždění postižených – označeno jako program Eutanasie (chtěli vyvolat dojem, že zabíjejí nevléčitelně nemocné ze soucitu, z milosti) –
- Vymýcení lidí, kteří nebyli schopni pracovat (asi 70000 mentálně postižených a psychicky nemocných v německých léčebných ústavech zavražděno)

Vybrané historické pozadí a souvislosti

- *„V mnoha léčebných ústavech říše je umístěno nekonečně mnoho různých nevyléčitelně nemocných, kteří nejsou lidstvu vůbec k ničemu užiteční. Jen berou ostatním zdravým lidem potravu a potřebují často 2-3 násobnou péči. Před těmito lidmi se musí ostatní lidé chránit /.../ Jestliže dnes musíme konat opatření k zachování zdravých lidí, tím je nutnější, abychom tyto lidi nejprve odstraňovali...“ (Viktor Brack, 1940)*
- **Likvidace „života, který nestojí za to žít“; „konečné řešení sociálních problémů“**
- **Vykonavatelé: různé profese (lékaři, ošetřující personál za podpory právníků, sociálních pracovníků, vědců...)**

Vybrané historické pozadí a souvislosti

- **Likvidace „života, který nestojí za to žít“; „konečné řešení sociálních problémů“**
- **Vykonavatelé: různé profese (lékaři, ošetřující personál za podpory právníků, sociálních pracovníků, vědců...)**
- **Hlavní zájem: „kultivace úplně zdravého těla (národa)“, „vymýcení slabých a nemocných“, žádné sociální služby pro lidi s postižením**
- **Proto důležitost porozumění lidsko-právní ochraně těchto zvláště zranitelných osob**

Vývoj definice WHO

- 1980 (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, ICDH) – tři roviny:
- 1) tělesné poškození orgánů a funkcí (impairment),
- 2) porucha s ohledem na schopnosti ve srovnání s ostatními (disability),
- 3) společenské poškození v tělesné či psychosociální oblasti, se zřetelem na rodinu, povolání nebo společnost (handicap)
- Oslabení medicínského modelu („jen“ aspekt impairment). Stále ale orientace na to, co je negativní, co nefunguje, resp. je nenormální.

Vývoj definice WHO

- 2001 koncipovala nový koncept ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health): novinkou bylo nahrazení následků nemoci složkami zdraví: klasifikace dle tělesné, individuální, a společenské perspektivy – a) tělesné funkce a stavba i b) oblasti aktivity a participace; nové neutrální pojmy „body function“ (funkce těla), activity (aktivita) a participace –
- místo impairment (fyzické poškození) nyní tělesná rovina, tělesná funkce - možnosti na základě tělesných funkcí nebo anatomie;
- místo disability (neschopnost vykonávat určitou funkci) osobní rovina, aktivita nebo jednání: možnosti, které je člověk schopen rozvíjet při provádění určitých činností; disability se stává výrazem pro celkový koncept postižení (srov. Úmluva o právech lidí s postižením);
- místo handicap (nemožnosti se v plném rozsahu účastnit společenského života) sociální rovina a participace, tzn. možnosti a varianty účasti na společenských aktivitách

Vývoj definice WHO

- Nový pohled na zdraví i postižení:
- každý může mít zkušenost s poklesem zdraví a tím s určitým stupněm postižení...
- proto není postižení vztaženo jen na definovanou menšinu, ale univerzální lidskou zkušeností, které se může rozumět jen v určitých kontextech (**faktory životního prostředí (protože individuální fungování i postižení v kontextu chápáno)**);
- jde zde o určité smíření medicínského a společenského modelu, v němž je základem bio-psycho-sociální a tím celostní model funkčnosti a postižení
- Srov. <http://www.who.int/classifications/icf/en/>

Biblické aspekty ohledně výkladu postižení

- Biblické texty neznají zevšeobecněný pojem postižení, ani systematické rozlišování postižení a nemoci. Objevují a reflektují se jednotlivé formy postižení (slepota, deformace, ochrnutí, pomatení, hluchota, hluchoněmost atd.) a horizont víry v Boha.
- Hlavním motivem většiny pozdějších interpretací se stává tzv. souvislost Tun-Ergehen („konat-vede se, daří se“): nemoci, resp. postižení jako tresty za spáchané hříchy ve smyslu ekvivalence viny a trestu (srov. např. Dt 28,15.28).
- V poexilní době v prorocké a mudroslovné literatuře se stává předmětem kontroverzních diskusí; př. kniha Job.

Biblické aspekty ohledně výkladu postižení

- V prorocké literatuře se objevuje myšlenka zástupného utrpení nevinného Božího služebníka (srov. Iz 53,15, resp. vůbec 52,13-53,12). Zde se ona figura předpokládá a současně se ruší tím, že Boží služebník je nevinný a nese zástupně trest jako nemoc, resp. postižení
- V proroctví spásy (srov. např. Iz 35,6) se stává odstranění postižení jedním ze znamení mesiášské doby spásy (srov. Iz 35,4-6)
- Evangelia představují mesiášskou dobu spásy, která nastává Ježíšovým příchodem, jako naplnění proroctví o odstranění postižení (srov. např. Mt 11,5; Lk 4). Příběhy o uzdravování je třeba chápat na tomto pozadí (srov. např. Mk 2,1-12; Lk 18,35-43). Ona figura se jasně nequie (srov. např. Jan 9,2-3).

Biblické aspekty ohledně výkladu postižení

- Příběhy o uzdravování mají taky sociální dimenzi: lidé, kteří jsou společensky vyloučení, stojí ve středu společenství (srov. např. Mk a slepý Bartimeus).
- tito lidé kromě toho nabývají díky setkání s Ježíšem (a jeho stylem skrze následovníky) ztracené schopnosti (způsobivosti) a posiluje se jejich postavení subjektu (jsou někdo) (srov. např. Lk 13,10-17).
- Biblické pojetí tak ruší spojení osobního jednání (vina) a postižení (trest) i diskriminace: postižení se tak už neinterpretuje jako Boží trest. Naopak: Bůh není na distanc k těmto lidem, ale účastní se jejich životní situace (sdílí ji). Lidé, kteří se naučili vnímat své postižení jako slabost (slabou stránku), mohou díky víře odhalovat své silné stránky. Imago Dei.

Ilustrativní příklad - Jan 9,1-17: Uzdravení slepého od narození

- Viz a srov. příslušný soubor a přednášku:
- Ilustrativní příklad - Jan 9,1-17: Uzdravení slepého od narození
- Souvislost s otázkou absolutoria „Člověk se zrakovým handicapem“ či další otázky, které se týkají osob s postižením z teologickoetického hlediska

Sociální vyloučení v biblickém textu:

- **Zábrany, které je potřeba překonat; zázraky uzdravení a jedno povolání**
- (srov. Lk 5,12-32; Mk 1,40-45; Mt 8,1-4; Mk 2,1-12; Mt 9,1-8; Mk 2,13-17; Mt 9,9-13)
- Viz a srov. přednášku a soubor **Sociální vyloučení v biblickém textu:zábrany, které je potřeba překonat; zázraky uzdravení a jedno povolání**
- (srov. Lk 5,12-32; Mk 1,40-45; Mt 8,1-4; Mk 2,1-12; Mt 9,1-8; Mk 2,13-17; Mt 9,9-13)
- Souvislost: otázka absolutoríí Sociální vyloučení; otázky týkající se osoby s postižením, zdraví a nemoci z teologickoetického hlediska (i pro bakalářské zkoušky)

Empowerment přístup

- Generální shromáždění OSN dne 13. 12. 2006 předložena k ratifikaci; ČR již ratifikovala (2009)
- odklon od politiky, která je primárně zaměřena na vyrovnání domnělých deficitů
- význam pro celou společnost: uznává postižení jako součást lidského života a soužití a přispívá tím k humanizaci společnosti
- předpoklad empowermentu: vědomí lidské důstojnosti své a druhých (srov. již preambuli i VDLP);

Sebeúcta i sociální respekt

lidé s postižením sami (srov. čl. 24, odst. 1 (a)); sense of dignity – sebeúcta

- společnost (srov. čl. 8); sociální respekt (úcta) – osvěta, vzdělávání
- nejen ale vnitřní postoj lidí, ale i společenské struktury (sociální vyloučení, diskriminace):
- př. schody při vstupu do restaurace a lidé na vozíčku, chybějící překlady do posunkové řeči na přednáškách pro osoby se sluchovou poruchou, vnucené zvláštní školy pro děti, semaforey bez akustického signálu pro osoby se zrakovou poruchou... -

Postižení dle Úmluvy

- Mezi lidi s postižením počítá nejnovější lidskoprávní dokument ty, kdo „*mají dlouhodobé tělesné, duševní (mental, seelisch), mentální (intellectual, geistig) a smyslové (sensory, Sinnesbeeinträchtigung) poruchy (impairments) , které jim mohou bránit v interakci s různými bariérami v plné, účinné a rovnoprávné (na základě rovnosti) účasti na životě společnosti“ (čl. 1 Účel).*

Postižení jako společenská konstrukce

- postižení je výsledkem vztahu mezi osobami s poruchami (impairments) a bariérami, které spočívají v postojích a faktorech prostředí - brání rovnoprávné úplné a účinné účasti dotčených ve společnosti
- Další důsledek: předpoklad pro určení postižení jako strukturálního bezpráví; a pro dotyčné a jejich advokátní asistenci přechod od pasivního trpění domnělého přirozeného osudu k aktivní kritice stigmatizujících, diskriminačních a vylučujících společenských postojů a struktur

Všeobecné principy Úmluvy

- respekt k vrozené důstojnosti člověka, k jeho individuální autonomii, včetně svobody přijímat vlastní rozhodnutí i nezávislosti (na druhých);
- nediskriminace;
- úplná a účinná účast na životě společnosti a zapojení (inclusion) do společnosti;
- respektování odlišnosti lidí s postižením a akceptace těchto lidí jako součásti lidské pestrosti (diversity) a lidstva;
- rovnost příležitostí (šancí);
- dostupnost (přístupnost);
- rovnoprávnost muže a ženy;
- respektování rozvíjejících se schopností dětí s postižením a respekt k jejich právu na zachování jejich identity

Přístup deficitu versus rozmanitosti

- překonání přístupu, který se primárně orientuje na deficity
- přístup *diversity* (čl. 3), aniž by se ale
- popíraly či podceňovaly problémy, jimiž tito lidé trpí;
- dále postižení jako normální součást lidského života a společnosti (uznání i zvláštních způsobů jejich života, komunikace)
- a zdroj možného kulturního obohacení (srov. ale napětí: biotechnické možnosti tzv. optimalizace lidské dědičné výbavy a lidé s postižením jako „produkty chybného plánování rodičů“ a tím stigmatizace a zpochybnění jejich práva na existenci – dopad na porozumění osobní autonomii a společenské rovnosti...)

Diversity přístup na př. čl. 24 odst. 3 (b)

- slovník blízký dokumentům o ochraně kulturních menšin (srov. Standardy Rady Evropy k uznání kulturní identity národních menšin) –
- uznat a podporovat lingvistickou identitu komunity neslyšících –
- vlastní způsoby komunikace nejen jako pomůcka (v nouzi) pro kompenzaci komunikačních deficitů, ale jako kulturní vymoženost, která si zaslouží společenské cenění a státní podporu...(viz a srov. opět onu změnu paradigmatu)

Požadavek sociální inkluze

- Preambule (m): cíl „*enhanced sense of belonging*“ – *zvýšený pocit sounáležitosti* –
- proti zkušenostem bezpráví sociálního vyloučení požadavek *svobodné a rovnoprávné sociální inkluze*
- už v základních principech (srov. čl. 3 písm. (c):...“*úplná a účinná participace a inkluze ve společnosti*“ -

Př. konkrétní podoby principu sociální inkluze

- rovnoprávný přístup na pracovní trh (čl. 27)
- podle možností účast na kulturním životě (čl. 30)
- inkluzivní vzdělání (čl. 24)
- rovnoprávné spolupůsobení v politice (čl. 29)
- právo na manželství a rodičovství (čl. 23 odst. 1)

Neoddělitelné spojení autonomie a sociální inkluze

- individuální autonomie a sociální inkluze zde patří neoddělitelně k sobě (srov. čl. 19: „*living independently and being included in the community*“) při porozumění i praktickém uskutečňování
- vzájemně se podmiňují:
- bez sociální inkluze nelze prakticky žít autonomii
- bez autonomie přebírá sociální inkluze skoro nutně rysy poručnickování

Vzájemná odkázanost autonomie a sociální inkluze

- autonomie pak není vlastní moc či síla jedince zcela odkázaného na sebe, ale
- směřuje k *sebeurčenému životu v sociálních vztazích*
- sociální inkluze zase nabývá kvality v tom, že poskytuje prostor a oporu pro osobní utváření života
- jde tedy o sociální inkluzi na základě individuální autonomie a zároveň o svobodné utváření soužití ve společnosti a komunitách
- LPR-empowerment je proti zbavování práv-vyloučení i proti poručníkování

Hlavní pojem: inkluze

- integrace je zde málo
- nejen otevření dveří (např. do školy) do stávajících systémů, ale
- o chápání a utváření společnosti a jejích subsystémů tak, aby tam lidé s postižením dopředu patřili (náleželi) – samozřejmá příslušnost
- LPR tým s kritickým potenciálem proti *nedobrovolnému vyloučení*

Aspekty inovačního potenciálu ve shrnutí

Shrnutí důrazů:

- lidská důstojnost-autonomie
- (dobrovolná) sociální inkluze
- rovnoprávnost
- účast/podíl
- konkretizace a precizace mezinárodní LPR-ochrany vzhledem ke zvláštním situacím ohrožení lidí s postižením (diskriminace těchto lidí jako téma LPR ve vlastní konvenci a systematicky vztažená na různé oblasti života)
- monitorovací mechanismus (srov. čl. 33)
- humanizace společnosti (osvobozuje od pohledu na sebe jako deficitních i společnost od špatně chápané fixace na kult zdraví – vytlačeni na okraj ti, kdo neodpovídají imperativům reklamního průmyslu a biopolitiky: fitness, mládí a permanentní schopnost výkonu...to má zakládat důstojnost člověka???)

Hlavní související témata biomedicínsko-etických diskusí

- Medicínský výzkum na člověku
- Reprodukční medicína
- Prenatální diagnostika
- Pokroky v neonatologii
- „dítě jako vzniklá škoda“, „nesprávný porod a život“
- Přístup k informacím
- Právo na rozvoj v sexuálních vztazích
- Ochrana před sexuálním zneužíváním, vykořisťováním, týráním...

Literatura; projekt

- Heiner Bielefeldt: Zum Innovationspotenzial der UN-Behindertenrechtskonvention, Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte, 2009.
- Projekt pod hlavičkou Jaboku (účast ETF UK) „*Lidská práva lidí s postižením, smrtelně nemocných a umírajících na pozadí nacistického programu euthanasie*“ finančně podpořený německou nadací EVZ (Paměť-zodpovědnost-budoucnost) 2010-2013
- Dle Úmluvy strukturován NÁRODNÍ PLÁN ČR VYTVÁŘENÍ ROVNÝCH PŘÍLEŽITOSTÍ PRO OSOBY SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM NA OBDOBÍ 2010 – 2014